

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ БІЗНЕСУ І МЕНЕДЖМЕНТУ

**КАФЕДРА ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА,
БІЗНЕСУ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ**

ЗАЯЦЬ ЮЛІЯ ОЛЕГІВНА

РЕФЕРАТ

кваліфікаційної (магістерської) роботи

**ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ВІДТВОРЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ
РЕСУРСІВ**

спеціальність 073 «Менеджмент»

(освітньо-професійна програма «Менеджмент і адміністрування»)

**Науковий керівник: к.е.н.
Заїка Світлана Олександрівна**

Харків – 2019

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ (МАГІСТЕРСЬКОЇ) РОБОТИ

Актуальність теми кваліфікаційного (магістерського) дослідження. Земля - основний ресурс аграрного виробництва, один з найбільш активних його елементів і матеріальна основа. Від раціонального її використання, залежать не тільки кількість одержуваної сільськогосподарської продукції, але і кінцеві фінансові результати роботи організаційної галузі. Ефективне використання землі, як одного з найважливіших елементів національного багатства, має важливе значення у вирішенні проблеми продовольчої незалежності держави. У зв'язку з цим, кожен суб'єкт господарювання, незалежно від форми власності, повинен постійно піклуватися про поліпшення використання закріплених за ним земельних угідь.

Незалежність будь-якої країни в сучасному світі визначається, насамперед, забезпеченістю продовольства, в зв'язку з чим проблема відтворення ресурсів є важливою ланкою політики держави.

Значна частина площі приватизованих сільськогосподарських земель перейшла до осіб, які не беруть участі в її використанні. Десятки мільйонів сільськогосподарських угідь вибули з обігу. Всюди відбуваються процеси ерозії і деградації ґрунтів, зниження запасу поживних речовин, посилені зносом і нестачею техніки. В сучасних умовах функціонування сільського господарства і поглиблення екологічної кризи, якісне і кількісне відтворення земельних ресурсів є найважливішим завданням.

Недосконалий механізм державного регулювання відтворення та підвищення ефективності використання

сільськогосподарських угідь, що відбувається в аграрному секторі, потребує осмислення і розробки більш досконалої концепції регулювання земельних відносин переважно економічними методами.

Теоретичні та методологічні основи розвитку аграрних, в тому числі земельних перетворень, завжди були проблемою аграрної економічної науки. Використання землі з точки зору економічної теорії розглянуто в працях Д. Андерсона, Д. Кейнса, Д. Рікардо, А. Сміта, Е. Уеста, Ж. Тюрго та інших представників економічної думки.

Проблема відтворення земельних ресурсів сільського господарства не є новою, проте наявні розробки не охоплюють всіх наукових і практичних питань сільськогосподарського виробництва в умовах підвищення вимог до збереження родючості ґрунту. Необхідно спеціальне комплексне і глибоке вивчення теоретичних і методологічних аспектів організації використання сільськогосподарських угідь в системі аграрних перетворень. Багато невирішених проблем залишається в області регулювання раціонального використання землі.

Дискусійний характер і актуальність проблеми підвищення ефективності використання земельних ресурсів, недостатня вивченість її теоретичних і практичних аспектів на державному рівні та значимість у забезпеченні продовольчої безпеки, визначили вибір теми кваліфікаційної (магістерської) роботи.

Мета кваліфікаційного (магістерського) дослідження дослідити та проаналізувати сучасні еколого-економічні проблеми використання земельних ресурсів в сільському господарстві, обґрунтувати рекомендації щодо підвищення ефективності використання сільськогосподарських земель зі збереженням і підвищенням їх ґрунтової родючості, а також

запропонувати шляхи ефективного їх використання.

Відповідно до загальної мети були поставлені такі **завдання дослідження:**

- обґрунтувати критерії і показники різних видів ефективності використання землі;

- охарактеризувати механізми регулювання землекористування;

- провести оцінку і класифікацію особливостей землі як засобу виробництва в сільському господарстві України;

- обґрунтувати напрямки організації раціонального використання землі, що поєднують агроекологічні та економічні вимоги;

- розробити та обґрунтувати системи економічного стимулювання раціонального використання землі на регіональному рівні, яка передбачає відтворення ґрунтової родючості;

- розробити рекомендації щодо ефективності впровадження органічного землеробства, як шлях до сталого землекористування.

Об'єктом дослідження є земельні ресурси України.

Предметом дослідження є процес моніторингу та аналізу земельних ресурсів України.

Наукова новизна дослідження:

- проведено системний аналіз тенденцій та сучасного стану землекористування та економічної ефективності використання земельних ресурсів;

- визначено пріоритетні напрямки підвищення ефективності інтенсивного використання земельних ресурсів;

- опрацьована система заходів щодо підвищення ефективності використання землі на основі збереження і підвищення родючості ґрунтів.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали економічна теорія, її фундаментальні положення про

закономірності економічного розвитку, основні закони природи і суспільства, праці вітчизняних і зарубіжних вчених в області економіки, землеустрою, соціології, права, сучасні аграрні і економічні концепції, законодавчі та нормативні акти, які регламентують використання землі. Використання результатів дослідження в діяльності сільськогосподарських підприємств дозволить зберегти родючість ґрунтів за рахунок досягнення бездефіцитного балансу поживних речовин і гумусу; призупинити тенденцію зниження ефективності використання землі; раціональне співвідношення факторів виробництва з метою збереження родючості ґрунту і отримання найбільшого ефекту в довгостроковій перспективі.

Практична значимість дослідження полягає в тому, що запропоновані і обґрунтовані практичні рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності використання земельних ресурсів, зокрема, при впровадженні пропозицій щодо оптимізації системи землекористування.

Апробація результатів дослідження. Основні положення кваліфікаційної (магістерської) роботи доповідалися і обговорювалися на міжнародних науково-практичних конференціях: XII-му Міжнародному форумі молоді «Молодь та сільськогосподарська техніка в XXI столітті» (7-8 квітня 2016 року) та Круглий стіл «Економічні детермінанти розвитку сільськогосподарських підприємств України» (11 квітня 2018 року).

Структура роботи. Кваліфікаційна (магістерська) робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Емпіричну базу роботи склали данні нормативно-правові акти, що регулюють земельні відносини в Україні, офіційні дані Державного комітету статистики України, розробки науково-дослідних інститутів, особисті розробки автора.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ (МАГІСТЕРСЬКОЇ) РОБОТИ

У першому розділі *«Науково-теоретичні аспекти відтворення земельних ресурсів України»* розглянуто: земельні ресурси, як об'єкт господарського використання, основні положення теорії використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення, наукові засади еколого-економічного землекористування, зарубіжний досвід прогнозування і планування відтворення земель.

У другому розділі *«Аналіз механізмів управління земельними ресурсами»* представлено: оцінку еколого-економічного механізму управління земельними ресурсами, аналіз економічного механізму раціонального використання та охорони земельних ресурсів, аналіз політики держави і стратегії відновлення ґрунтів.

У третьому розділі *«Шляхи вдосконалення та покращення процесу відтворення земельних ресурсів України»* наведено: шляхи формування багатофакторної регресійної моделі відтворення земельних ресурсів, обґрунтування біодинамічного та органічного землеробства, як ефективного засобу сталого землекористування, перспективи формування національної еко-мережі України за рахунок територій відновлення.

ВИСНОВКИ

Земля, будучи засобом виробництва, при цілеспрямованій діяльності людини в процесі її використання спочатку служить предметом праці для зміни своєї якості і лише потім - продуктом праці. Засобом виробництва є не земельна ділянка (як просторовий базис), а ґрунт, точніше не сам ґрунт, а його найважливіша

властивість - родючість, оскільки безплідні землі не використовують для виробництва сільськогосподарської продукції. Земля має ряд особливостей, які відрізняють її від інших засобів виробництва. Особливості землі в роботі класифіковані стосовно просторового базису (земельної ділянки) і ґрунті (родючого шару). Основні умови відтворення родючості, як головного засобу виробництва, підпорядковується дії економічних законів (подібно відтворенню інших факторів виробництва), але для родючості, як природного фактора, виявлено специфічні шляхи збереження і підвищення, обумовлені біологією і принципами раціонального використання.

Ефективність використання землі поділяють на економічну, еколого-економічну, екологічну, соціально-економічну, соціально-еколого-економічну. Кожен вид ефективності вимірюється своїми, специфічними критеріями і показниками. Показники економічної ефективності використання землі класифіковані в залежності від використання землі як засобу виробництва або об'єкта господарювання і доповнені натуральними (енергетичними) показниками, що дозволяють оцінювати окупність витрат і використовувати їх для оцінки ринкової вартості землі.

Аналіз ринкових перетворень не дозволяє дати однозначну оцінку земельної реформи. Істотно зросло число індивідуальних власників землею, надана самостійність господарюючих суб'єктів, з'явилися передумови для поєднання дрібнотоварного приватного, колективного великого і середнього виробництва. Перетворення власності не змінило ситуацію в аграрному секторі на краще. Під час поділу землі на земельні частки було допущено порушення принципу соціальної справедливості, яке призвело до того, що нині більшість землекористувачів не є власниками оброблюваної землі.

При проведенні реформи основна увага приділена проблемі власності на землю, а питання ефективного та раціонального використання землі не знайшли вирішення. Становлення нової системи земельних відносин в силу їх складності потребують досить тривалого часу для методологічного обґрунтування та вдосконалення ряду положень і методів їх регулювання.

Фундаментальною основою будь-якого типу земельних відносин є питання власності, оскільки суспільна система розвивається на основі відносин власності. Підтверджується це тим, що, незважаючи на все різноманіття підходів і трактувань ролі власності в функціонуванні системи господарства, переважна більшість дослідників визнає, що власність являє собою основу будь-якої системи господарства. В області регулювання земельних відносин в зарубіжних країнах держава бере активну участь у розробці земельної політики в аграрній сфері. У законодавстві більшості країн позначені права та обмеження на сільськогосподарське землекористування; державні органи всіх рівнів проводять заходи з охорони сільськогосподарських угідь; задіяні економічні методи регулювання земельних відносин. У розвинених країнах рамки прав держави розширюються в силу пріоритету загальнонаціональних інтересів при одночасному поступовому звуженні прав земельних власників.

В умовах гострої нестачі виробничих ресурсів і зниження родючості ґрунтів найбільш прийнятні заходи, які не потребують суттєвих додаткових витрат: забезпечення бездефіцитного балансу гумусу і поживних речовин у ґрунті за рахунок вирощування сидеральних культур, внесення добрив, раціонального підбору культур і їх чергування, використання технологій різного ступеня інтенсивності, оптимізації структури посівних площ. Їх

здійснення дозволить не тільки підвищити врожайність зернових та підняти рентабельність виробництва, але і зберегти високий рівень цих показників.

Вагомими напрямками зростання еколого-економічної ефективності земельних ресурсів можна вважати такі:

- науковий підхід щодо процесів у використанні, збереженні та відтворенні родючості земельних ресурсів, проведення збалансованих земле-охоронних заходів із врахуванням особливостей природно-кліматичних зон;

- підвищення родючості ґрунтів, зокрема внесення добрив, удосконалення технологій обробітку ґрунту, впровадження еколого-безпечних систем землеробства);

- вдосконалення складу земельних угідь та посівів культур, які вирощуються у напрямку суттєвого зменшення негативного навантаження людини на довкілля і зростання його відтворювального, відновлювального потенціалу для економії виробничих ресурсів;

- застосування системи кредитування сільського господарства, що дозволить підтримати еколого-економічний стан ґрунтів на належному рівні.

Одним із шляхів попередження подальших втрат земельних ресурсів є переведення сільського виробництва на екологічні методи землеробства: біодинамічне та органічне. Зазначені види землеробства є одним із важливих пріоритетів розвитку сучасного сільського господарства України. Ведення екологічного землеробства є необхідністю, яка продиктована і зумовлена у загальносвітовому середовищі.

Одним із шляхів ренатуралізації та відновлення втрачених земель, є включення їх в якості територій відновлення до національної екологічної мережі України.

Програмою формування національної еко-мережі передбачається у питаннях охорони та відтворення

земельних ресурсів:

- оптимізація площ с.-г. угідь та зменшення ступеня їх розораності;

- удосконалення структури земель сільськогосподарського призначення та їх збагачення природними компонентами;

- впровадження ґрунтозахисної системи землеробства з контурно-меліоративною організацією території;

- обмеження руйнівного інтенсивного використання екологічно уразливих земель;

- здійснення консервації сільськогосподарських угідь з дуже змитими та дуже дефільованими ґрунтами на схилах крутизною понад 5-7 градусів тощо.

Отже, важливими напрямками підвищення ефективності використання земельних ресурсів та їх охорони можна вважати такі: розвивати агрохімічний комплекс, збільшуючи виробництво мінеральних, бактеріальних та грибкових добрив, створювати систему агрохімічного обслуговування господарств, розширювати обсяги хімічної меліорації земель, удобрювання ґрунтів підвищуючи таким чином їх родючість; розробляти і впроваджувати комплекс протиерозійних заходів, розширювати масштаби боротьби із водною чи вітровою ерозією ґрунтів; розвивати гідромеліоративний комплекс, розширювати масштаби меліоративного покращення осушувальних та зрошувальних земель; розроблювати та впроваджувати ландшафтні, зональні та внутрішньозональні, ресурсозберігаючі, екологічно стійкі та високопродуктивні системи ведення виробництва. Ці заходи є дуже різноманітними та повинні здійснюватись у єдиній системі, інтегруючи один в одного та посилювати дію всіх.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ (МАГІСТЕРСЬКОЇ) РОБОТИ

1. Zayats Y.O., Dydkin O.S. State support of agricultural sector in Ukraine / Y.O. Zayats // Вісник студентського наукового товариства навчально-наукового інституту бізнесу і менеджменту Харківського національного університету сільського господарства – Харків: ХНТУСГ, 2015. – Вип.1 - с. 144-145.

2. Baban T.O., Zayats Y.O. The investment climate as a factor in economic development / Y.O. Zayats // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Теорія та практика менеджменту» - Луцьк: Східноєвропейський національний університет, 2016. – с.306.

3. Zayats Y.O. Operative management of production /Y.O. Zayats // Вісник студентського наукового товариства навчально-наукового інституту бізнесу і менеджменту Харківського національного університету сільського господарства – Харків: ХНТУСГ, 2017. – Вип.1 - с. 39-40.

АНОТАЦІЯ

Заяць Ю.О. Пріоритетні напрямки відтворення земельних ресурсів

В кваліфікаційній (магістерській) роботі запропоновані і обґрунтовані практичні рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності використання земельних ресурсів, зокрема, при впровадженні пропозицій щодо оптимізації системи землекористування.

В результаті дослідження проведено системний аналіз тенденцій та сучасного стану землекористування та економічної ефективності використання земельних ресурсів.

Визначено пріоритетні напрямки підвищення ефективності інтенсивного використання земельних ресурсів, розроблена система заходів, зі збереженням і підвищенням їх ґрунтової родючості спрямована на більш раціональне використання сільськогосподарських земель, що займають близько половини загальної території регіону.

Розроблена та обґрунтована система економічного стимулювання раціонального використання землі на регіональному рівні, яка передбачає відтворення ґрунтової родючості.

Розроблені рекомендації щодо ефективності впровадження органічного землеробства, як шлях до сталого землекористування.

Ключові слова: відтворення, родючість, землекористування, раціональне використання сільськогосподарських земель, ґрунт, земельні ресурси.

ANNOTATION

Zayats Y.O. Priority directions of reproduction of land resources

The qualification (master's) work offers and substantiates practical recommendations aimed at improving the efficiency of land use, in particular, when implementing proposals for optimization of the land use system.

As a result of the research, a systematic analysis of trends and current state of land use and economic efficiency of land resources was conducted.

Priority directions of increasing the efficiency of intensive use of land resources were identified, a system of measures was developed, with the preservation and increase of their soil fertility aimed at more rational use of agricultural lands, which occupy about half of the total territory of the

region.

A system of economic stimulation of the rational use of land at the regional level is developed and substantiated, which envisages reproduction of soil fertility.

Recommendations on the effectiveness of organic farming as a pathway to sustainable land use have been developed.

Keywords: reproduction, fertility, land use, rational use of agricultural land, soil, land resources.